

un šo unikālo pieminekļu eksponēšanas problēmas (Nataļja Pačobuta (*Пачобут*), Grodņas Valsts vēstures un arheoloģijas muzejs). Ļoti interesants referāts bija etnogrāfijā par kāzu rituālu baltkrievu tradicionālajā kultūrā Vitebskas guberņā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, ko nolasīja Ala Naruiska (*Наруцкая*) no Baltkrievijas Valsts kultūras un mākslas universitātes.

Konferences pirmās dienas noslēgumā Vitebskas apgabala novadpētniecības muzejā atklāja L. Aleksejeva zinātniskajai darbībai veltītu izstādi.

Referāti konferencē tika lasīti gan krievu, gan baltkrievu valodā. Ne visi priekšlasījumi bija ilustrēti, kas apgrūtināja daļas referātu uztveršanu. Konferences referātus plānots publicēt rakstu krājumā.

Brauciena pēdējā dienā Latvijas pārstāvji apskatīja arī pasaulslavenā mākslinieka Marka Šagāla memoriālo muzeju Vitebskā un apmeklēja Iļjas Repina muzeju Zdravņevā. Stāstot par I. Repina muzeju, tā direktors Aleksejs Suhorukovs uzsvēra, ka Repina ģimene pagājušā gadsimta 30. gados izbrauca uz ārzemēm, pateicoties Latvijas vēstniecībai, un tādējādi izvairījās no represijām un izsūtīšanas uz Sibīriju. Pēc muzeja apskates bija draudzīga tikšanās arī ar Latvijas vēstniecības Baltkrievijā konsuli Vitebskā Margaritu Šteinu un viņas dzīvesbiedru Valdi Šteinu, tika pārrunāta turpmākā abu valstu muzeju speciālistu un zinātnieku sadarbības nepieciešamība un iespējas.

Padomju periodā Latvijas arheologiem bija cieši kontakti ar Baltkrievijas kolēģiem – notika pieredzes apmaiņas braucieni, abpusēja piedalīšanās konferencēs, kas līdz ar padomju sistēmas sairumu apsīka. Baltkrievu kolēģi izteica vēlmi atjaunot sadarbību. Latvijas pārstāvjus Vitebskas apgabala novadpētniecības muzeja vadība aicināja piedalīties arī turpmākajos gados organizētajās konferencēs, bet Baltkrievijas Nacionālās ZA Vēstures institūta Pirmsindustriālās sabiedrības vēstures centra un arheoloģiskā mantojuma saglabāšanas un izmantošanas nodaļas vadītāja Olga Levko izteica vēlmi noslēgt savstarpējās zinātniskās sadarbības līgumu ar LU Latvijas vēstures institūtu. Tas varētu būt pirmais solis Latvijas un Baltkrievijas arheologu sadarbības atjaunošanā.

Antonija Vilcāne

HANZAS PILSĒTU ARHEOLOGU 8. KOLOKVIJS TRĀVEMINDĒ

Hanzas pilsētu arheologu vidū par prestižu konferenču ciklu izveidojušies Lībekas arheoloģijas un pieminekļu pārvaldes rīkotie kolokviji (*Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum*), kas ik pa diviem gadiem notiek piejūras kūrortā Trāvemindē. Šoruden 8. kolokvijs norisēja no 1. līdz 4. novembrim, un tā organizētājs prof. Dr. Manfrēds Glēzers (*Gläser*) kā vienmēr bija izvēlējis kopēju tēmu, un šoreiz tā bija “Bērība un jaunība, izglītība un brīvais laiks”. Jau ielūguma vēstulē bija

norādīts, ka katram referentam jāapkopo savas pilsētas arheoloģiskās izpētes laikā iegūtie rezultāti un atradumi – liecības par bērnu un jauniešu apģērbu, apaviem, mēbelēm, traukiem un līdzīgiem priekšmetiem, arheoloģiskas un rakstītas ziņas par skolām un universitātēm, norādes par brīvajā laikā izmantotām rotaļlietām un spēlēm viduslaiku un agro jauno laiku pilsētā. Kopainas papildināšanai bija ieteikts apkopot datus no antropologu pētītiem bērnu apbedījumiem, meklēt laikabiedru gatavotus mākslas priekšmetus, senos attēlus un tēlniecības darbus, kas palīdzētu arheoloģisko atradumu skaidrošanai, kā arī mēģināt iegūt ziņas par bērnu darbu, bērniības ilgumu, mācību uzsākšanas laiku, spēlēm un rotaļām, izmantojot etnogrāfiskos materiālus un folkloru.

8. kolokvijā bija pulcējušies gandrīz 50 pilsētu pārstāvji – arheologi, muzeju darbinieki, universitāšu pasniedzēji un pētnieki no Lielbritānijas, Beļģijas, Holandes, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas, Somijas, Krievijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, kā arī arheologi no vairāk nekā 10 Vācijas pilsētām. No Baltijas valstīm Lībekas kolokvijā piedalījās piecu pilsētu pārstāvji – Viļņas arheologs Dr. Lins Girlevičs (*Girlevičius*), Klaipēdas Universitātes doktorante Ieva Masulienē (*Masiulienē*), Tallinas Vēstures institūta līdzstrādnieks Dr. Erki Rusovs (*Russow*), Tartu Universitātes docents Ains Mēsalu (*Mäesalu*) un šīs informācijas autore no Rīgas.

Tā kā visiem 43 nolasītajiem referātiem bija kopīga tēma un arī daudzas apskatītās senlietas bija līdzīgas, nav lietderīgi aplūkot katru no tiem atsevišķi. Tāpēc šeit tiks minēti tikai interesantākie atradumi un galvenās atziņas, kas izskanēja gan referātu kopsavilkumā, kuru kolokvija beigās sniedza Bergenas Universitātes Arheoloģijas, vēstures un kultūras pētniecības nodaļas profesore Ingvilda Eije (*Øye*), gan nobeiguma diskusijā.

Kaut arī viduslaiku un agro jauno laiku pilsētu arheoloģiskajā materiālā liecības par bērnu un jauniešu dzīvi ir samērā skopas un vēl maz pētītas, tomēr nepilns pussimts referātu deva daudzpusīgu ieskatu minētajā tēmā. Kā atzina kolokvija dalībnieki, bērniība un jaunība – laika posms cilvēka dzīvē no dzimšanas līdz apmēram 20 gadu vecumam – vienmēr bijis nepārtrauktām, krasām pārmaiņām bagāts jaunā sabiedrības locekļa veidošanās posms, kurā īpaši nozīmīga ir socializācija un mācīšanās. Tāpēc par bērnu un jauniešu lietotiem priekšmetiem tradicionāli uzskata pieaugušo izmantoto izstrādājumu miniatūras kopijas, kā arī vienkāršotus vai neveiklus atdarinājumus lētākā materiālā. Tomēr ne vienmēr šādu priekšmetu izprašana ir vienkārša, tāpēc kolokvijā daudz tika runāts par senlietu pareizu interpretēšanu, jo daudzi atrastie objekti ir multifunkcionāli, nav zināms to izgatavošanas mērķis un lietotāja vecums.

Kolokvijā diskusiju izraisīja pat vienkāršo seno mūzikas instrumentu – svilpju un stabuļu piederība bērniem vai pieaugušajiem, amatieriem vai profesionāļiem, jo to bieži nevar skaidrot viennozīmīgi. Tā, piemēram, vairāki arheologi savos referātos rādīja varganu, kuru varbūt spēlējuši pusaudži. Londonas arheologs Džefs Egans (*Egan*) iebilda, ka tas

ir sarežģīti spēlējams instruments, kuru pārvaldīt varot tikai pieauguši mūziķi. Viņam oponenta vairāki citi pētnieki, uzsverot, ka pieaugušam cilvēkam apgūt jaunas iemaņas ar katru gadu kļūst grūtāk, tāpēc ir ticami, ka arī senatnē profesionālu apmācība sākās agrā jaunībā, ja ne bērnībā, un tādējādi varganu varētu pieskaitīt pusaudžu lietoto priekšmetu lokam.

Arī daudzi citi arheologu atrasti priekšmeti nedod viennozīmīgu atbildi, vai tos lietoja bērni vai pieaugušie, zēni vai meitenes. Te var minēt, piemēram, mazas metāla karotītes, ar kurām varēja gan ikdienā barot bērnu, gan tās izmantot kā dāvanu kristībās. Tāpat koka bultas ne vienmēr skaidrojamas kā bērnu rotaļlieta – vīriešu kaujas ieroča atdarinājums, jo tādas varēja lietot arī pieaugušie kažokzvēru medībām vai t.s. papagaiļa šaušanas spēlei. Nelielas māla figūriņas nevar viennozīmīgi dēvēt par meiteņu lēllēm – sevišķi zidainis šupulī (Kristus bērns silītē), kā arī mātes un bērna atveids (Madonna) varēja būt votīvi priekšmeti, kas saistīti ar reliģiskiem svētkiem, pateicību kādam svētajam pēc atgūtas veselības vai noteiktas vēlēšanās piepildīšanās. Miniatiuros māla trauciņus varētu skaidrot kā leļļu virtuves sastāvdaļas, bet nav noliedzams, ka tādos varēja uzglabāt arī aptiekā izgatavotas zāles, importa garšvielas vai svētīto ūdeni. Ņemot vērā šādus un līdzīgus apsvērumus, norvēģu arheoloģe I. Eije savā referātā bija apkopojusi ziņas par Bergenā arheoloģiski atrastām rotaļlietām, mēģinot tās sadalīt grupās pēc bērnu vecuma, dzimuma un lietojuma. Viņa norādīja, ka starp 414 atradumiem droši ticamas bērnu spēlmentas ir tikai 75, iespējamās – 86, bet varbūtējās – 263. Tātad vairāk nekā pusi atradumu, kas it kā attiektos uz bērnu lietoto priekšmetu loku, tomēr varēja izmantot arī pieaugušie.

Tā kā rotaļlietas ir arheologu visvairāk atrastie priekšmeti, kas saistīti ar bērniem, tad arī vairāki citi referenti bija tās sadalījuši pa grupām. Tā, piemēram, Novgorodas arheologs Mihails Petrovs rotaļlietas iedalīja pieaugušo priekšmetu imitācijās (ieroci, transporta līdzekļi), dzīvu būtnu atveidos (dzīvnieku figūriņas, lelles), skanošos priekšmetos (grabuļi, svilpes) un aktīvām spēlēm nepieciešamos izstrādājumos (bumbas). Toties Ščecinas arheoloģe Anna Kovaļska (*Kowalska*) rotaļlietas dalīja pēc to funkcijas – socializācijai un mācībām, kā arī izklaidei un izpriecām domātie priekšmeti.

Lielbritānijas un skandināvu pētnieku referātus nereti ilustrēja viņu valsts viduslaiku sienu gleznojums vai grāmatu miniatūrās redzamu bērnu ikdienas dzīves un spēļu attēlojumi. Tomēr daudz pilsētu arheologiem šādu unikālu ikonogrāfisku avotu nebija, tāpēc atrasto rotaļlietu un spēļu skaidrošanai sevišķi bieži tika izmantota slavenā Pītera Brēgela glezna “Bērnu spēles”, kas tapusi ap 1560. gadu un kolokvija laikā pilnībā vai fragmentāri tika parādīta gandrīz katrā otrajā referātā.

Bez koka, kaula un māla rotaļlietām un miniatūrajām priekšmetiem, kas gandrīz visos referātos veidoja apskatāmo atradumu lielāko daļu un daudzās Hanzas pilsētās sastopami līdzīgā izskatā, var atzīmēt arī dažu pilsētu pētnieku iegūtas unikālas senlietas. Norvičas arheologs Braiens Eierss (*Ayers*) iepazīstināja ar metāla monētai līdzīgu atradumu ar zēna

attēlu un uzrakstu, kas ļauj to skaidrot kā 28. decembrī katoļu svinētajā Nevainīgo bērnu dienā klostera skolā izvēlētā bērnu bīskapa atšķirības zīmi. Lībekas arheoloģe Dorisa Mīrenberga (*Mührenberg*) demonstrēja viduslaiku zīdaiņu pudelītes – nelielus māla trauciņus ar snīpīti, par kuru lietojumu viennozīmīgi liecina atbilstošs atveids kādā Lībekas Sv. Annas muzejā glabātā gotiskā altārī. Rostokas arheologs Ralfs Mulzovs (*Mulsow*) iepazīstināja ar izrakumu materiāliem no 1419. gadā dibinātās Rostokas Universitātes teritorijas, kur plaši pārstāvēti rakstāmrīki, māla tintes trauciņi un līdzīgi priekšmeti, bet atrastas liecības arī par tādu neparastu parādību kā studentu mājdzīvnieki, kas turēti koka putnu būros. Holandietis Pēters Biters (*Bitter*) no Alkmāras referēja par 17.–18. gs. atradumu kompleksu – daudziem metāla miniatūriem traukiem, kas varēja būt gan bērnu leļļu māju priekšmeti, gan pieauguša krājēja kolekcija – varbūtēja kuriozitāšu kabineta piederumi.

Par bērnu nodošanu mācībā pie amatniekiem vai skolas gaitu uzsākšanu precīzākas ziņas dod rakstītie avoti. Tomēr atsevišķi referenti atzīmēja, ka par pusaudžiem – mācekļiem varētu norādīt arheoloģiski atrasti priekšmeti, kas ir neveikli izgatavoti, piemēram, pusgatava kaula ķemme ar neprecīzi iezāģētiem zariem, bet par bērnu darbu liecinot sīku pirkstu līnijas un plaukstu nospiedumi uz ķieģeļiem. Toties mazu bērnu pēdu iespaidumi varētu būt radušies, nepieskatītam mazulim pastaigājoties pa pagalmā žūstošiem ķieģeļiem.

Vairāku pilsētu arheologi pievērsās ādas apavu pamatīgākam raksturojumam, sadalot atradumus ne tikai pēc formas, bet arī valkātāja vecuma un dzimuma, precizējot datējumu, konstatējot augsto kurpju un zābaku dominēšanu starp bērniem un pusaudžiem atbilstošiem izmēriem, kā arī atsevišķos gadījumos konstatējot pat zolēm pievienoto kaula slidu dažādus lielumus. Reizēm pēc atrasto apavu skaita tika mēģināts spriest par bērnu daudzumu viduslaiku pilsētā. Tā poļu pētniece Paulina Romanoviča (*Romanowicz*) uzsvēra, ka Kolobzegas izrakumos iegūto bērnu apavu īpatsvars 13.–14. gs. gaitā pieaug no 20 līdz 40%, savukārt Bergenā pēc prof. I. Eijes sniegtās informācijas pirms 1250. gada bērnu apavi veido 13–16%, bet 1250.–1400. gadā – jau 40% kopskaitā. Šāds pieaugums varētu liecināt gan par augstu zīdaiņu un mazu bērnu mirstību 13. gs., gan par jaunu ģimeņu pastiprinātu iecelošanu pilsētā vēlākos gadsimtos. Tomēr pašlaik tās vēl ir tikai hipotēzes, kuru skaidrošanai turpmāk jāizmanto arī citi avoti. Rakstītās liecības par iedzīvotāju skaitu atsevišķās pilsētās zināmas tikai no agrajiem jaunajiem laikiem, piemēram, Anglijā 1695. gada tautas skaitīšanā konstatēts, ka bērni provinces pilsētās veidoja 40% iedzīvotāju.

Daudzu pilsētu pārstāvji savos referātos pievērsās bērnu un pusaudžu apbedījumiem. Dāņu arheoloģe Lēne Hēsta-Madsena (*Høst-Madsen*) referēja par plašiem viduslaiku un jauno laiku kapsētu izrakumiem Kopenhāgenā, norādot, ka lielākoties bērni apbedīti ģimeņu kapos. Sievietes apbedījumu kopā ar mazuli parasti skaidro ar nāvi dzemdībās vai drīz pēc tām, toties vīrieša un bērna dubultapbedījums varētu norādīt, ka vairāki ģimenes locekļi krituši par upuriem kādai epidēmijai.

Vairāki kolokvija dalībnieki uzsvēra, ka bērnu apbedījumi kapsētās nereti koncentrēti nelielā teritorijā vai nu baznīcas ziemeļrietumu, vai dienvidaustrumu pusē. Tas varētu būt skaidrojams kā pilsētā ienākušā jaunu ģimeņu bērnu zaudējums, kad tālu laukos palikušie dzimtas kapi nav sasniedzami. Atsevišķi referenti norādīja arī uz bērnu slimībām, atzīstot, ka tās pēc skeleta kaulu stāvokļa precīzi var konstatēt tikai antropologi. Kolokvijā tika minēti arī daži bērnu apbedījumi ārpus kapsētām. Tā, piemēram, Freds Mālers (*Mahler*) trīs zidaiņu apbedījumus apdzīvotā gruntsgabalā saistīja ar celtniecības ziedojumu.

Nobeiguma diskusijā tika secināts, ka atsevišķu valstu un pilsētu arheoloģiskās izpētes stāvoklis nav vienāds, tāpēc arī izrakumos iegūtie dati par bērnu un jauniešu dzīvi dod atšķirīgu informācijas apjomu. Līdz ar to pašlaik nav atbildami tādi jautājumi kā atšķirības starp pilsētu un lauku bērniem, pilsētu bērnu kultūras īpatnības, demogrāfiskās problēmas un migrācija, epidēmiju ietekme, pusaudžu kā sociālekonomiskas grupas nozīme pilsētā utt. Izskanēja ieteikums turpmāk pastiprinātu uzmanību pievērst izrakumu materiāla identifikācijai un precīzākai datēšanai. Vienlaikus ir jāmeklē dažādi papildu avoti, kas spētu palīdzēt arheoloģisko atradumu skaidrošanā. Tika norādīts, ka bērnus nevar pētīt atrauti no pieaugušajiem, jo viduslaikos viņi bija pilnībā integrēti sabiedrībā – gan uz ielas, gan ģimenes šaurajā dzīves telpā. Atšķirības parādās tikai jaunajos laikos, kad mājokļi kļuva plašāki un ierīkoja bērnistabas.

Tāpat kā iepriekšējos kolokvijos, arī šoreiz referāti parādīja kopējo Hanzas pilsētu kultūru, intensīvos savstarpējos sakarus un iedzīvotāju mobilitāti, kas veicināja ne tikai importa priekšmetu, bet arī dzīvesveida, tai skaitā līdzīgu spēļu un izklaides pasākumu izplatīšanos plašā reģionā Baltijas un Ziemeļjūras krastos. Tomēr kopumā viduslaiku “bērības arheoloģija” (*archaeology of childhood*) vēl ir maz attīstīta joma un prasa turpmākus padziļinātus pētījumus.

Tradicionāli kolokvija laikā tika prezentēts iepriekšējās konferences referātu krājums (*Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanse-raum VII: Die Befestigungen / Hrsg. von Manfred Gläser. – Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2010. – 917 S., Ill.*). Bez tam viena pēcpusdienu bija atvēlēta kolokvija dalībnieku iepazīstināšanai ar plašajiem izrakumiem Lībekas vecpilsētas rietumu daļā, kur vairāku gadu laikā plānots atsegt Otrajā pasaules karā nopostītos kvartālus, 9000 m² platībā izpētīt 14. gs. dzīvojamo apbūvi. Jāatzīst, ka Lībeka – kādreizējais Hanzas centrs arheoloģiskās izpētes ziņā rāda izcilu paraugu mūsdienīgas izrakumu metodikas attīstīšanā un ieviešanā, plaši izmantojot digitālās fiksācijas un materiālu apstrādes iespējas.

Ieva Ose